

“Mülkü müdafiə” fənni üzrə imtahan suallarının cavabları

I kollokvium

1.1 FH-lər nəyə deyilir ?

FH-lər insan tələfatına, insanların səhhətinə və ya ətraf mühitə ziyan vurulmasına, əhəmiyyətli maddi itkilərə və insanların həyat fəaliyyəti şəraitinin pozulmasına səbəb ola biləcək və ya səbəb olmuş hərbi əməliyyatlar, qəza, təbii və ya dicər fəlakət nəticəsində müəyyən ərazidə yaranmış vəziyyətdir.

1.2 Sülh dövründəki FH-lər hansılardır ?

Təbii xarakterli FH , Tefnogen xarakterli FH , Bioloji xarakterli FH , Ekoloji xarakterli FH , Sosial xarakterli FH.

1.3 Bioloji xarakterli FH-lər necə baş verə bilər ?

Yerin (Torpağın, yer təkinin və səthinin) vəziyyətinin dəyişməsi ilə əlaqədar FH-lər;

Atmosferin (mühütün) tərkibi və xassələrinin dəyişməsi ilə əlaqədar FH-lər (iqlimin kəskin dəyişməsi, şəhərlərdə oksigen azlığı və s.);

Hidrosferin (su mühütünün) vəziyyətinin dəyişməsi ilə əlaqədar FH-lər (su mənbələrinin quruması, çirklənməsi və ş.)

1.4 İldırım hansı təsirləri törədir ?

İnsanları, heyvanları məhv edir, yanğınlar törədir, elektrik şəbəkələrini zədələyir.

1.5 Geofiziki FH-lər hansılardır ? Onların səbəbləri.

Zəlzələlər, vulkan püskürmələri. Zəlzələ yerin dərinliklərində, tərkində dağ süxurlarının yerdəyişməsindən , kəskin sürətlə dağılmasından , yer qabığının müəyyən səthinin titrəməsi nəticəsində yerin altında və üstündə çatların əmələ gəlməsindən ibarətdir. Bu zaman yaranan təkanlar və titrəyişlər binalara öz təsirini göstərir. Zəlzələ ocağı həndəvərində yeraltı təkanın gücü ən çox olan sahəyə zəlzələ mərkəzi deyilir. Vulkanın qızgın qırıntılarının yer səthinə axması, maqmanın sürətlə çıxması, hansı ki yer səthinə axdıqdan sonra lavaya çevrilir. vulkan püskürməsi bir neçə saat və ya bir neçə il ola bilər.

2.1.F H-lər hansı əsas əlamətlərə görə təsnifat olunurlar?

FH-lər aşağıdakı əlamətlərə görə təsnifat olunurlar:

- 1.Təsir dairəsinə görə (əhatə etdiyi ərazi),
- 2.Həlak olunanların sayına görə (FH-nin dərəcəsinə görə, həlak olanların sayına görə),
- 3.Zərər çəkən əhalinin sayına görə (təhlükə potensialının kəmiyyətinə görə),
- 4.Zərərin dəyərinə görə (zərərin həcminə görə və FH-ın xarakterinə görə).

2.2 Təsir dairəsinə görə və nəticələrin ağırlığı üzrə FH-lər nə cür təsnifat olunurlar?

Təsir dairəsinə görə olur:

- 1.Lokal (qismi və ya kiçik ərazidə baş vermiş). İş yerində, mənzildə,
- 2.Obyekt miqiyaslı (yəni səciyyəli) sənaye obyektlərində, bina və qurğu hüdudlarında,
- 3.Yerli (ancaq yaşayış məntəqəsində,xalq təsərrufatının yalnız bir sahəsində)
- 4.Regional (bir necə sənaye və ya kənd təsərrüfatı rayonlarında) bütünlüklə şəhəri və onun ətrafını əhatə edir,
- 5.Milli (miqiyaslı hadisələr) respublikanın böyük ərazisini əhatə edən,
- 6.Qlobal- bir ölkənin ərazisində baş verən və qonşu ölkələrə də yayılan FH.

2.3 Baş vermə sahələrinə görə FH-lər nə cür olurlar?

Baş vermə sahələrinə görə FH-lər olurlar:

- 1.Təbii fəlakətlər- daşqın ,sel, zəlzələ, vulkan ,meşə yangınları,
- 2.Texnogen qəzalar- qısa qapanma ,yanğın, partlayış.
- 3.Ekoloji- torpaq eroziyası, meşələrin qırılması, şirin suların azalması, dəniz sularının çirklənməsi,qlobal istiləşmə və.s.
- 4.Sosial - peşə əlamətinə, dini əlamət üzrə ,qohumluq əlaməti üzrə olan FH-lər,
- 5.Hərbi-siyasi, millətlərarası münaqişələr, müharibələr və. s.

2.4 Ekoloji xarakterli FH-lər hansılardır? Onları xarakterizə edin.

Ekoloji xarakterli FH-lər bunlardır:

- 1.Yerin (torpağın)vəziyyətinin dəyişməsi ilə əlaqədar FH-lər,
- 2.Atmosferin (mühitin) tərkibi və xassələrinin dəyişməsi ilə əlaqədar FH-lər,
- 3.Hidrosferin (su mühitinin) vəziyyətinin dəyişilməsi ilə əlaqədar FH-lər,
- 4.Biosferin vəziyyətinin dəyişməsi ilə əlaqədar FH-lər.

2.5 Münaqişəli FH-lərə hansı hadisələri aid etmək olar? Onları xarakterizə edin.

Münaqişəli FH-lərə hərbi toqquşmalar, ekstremist siyasi mübarizə, sosial partlayışlar, milli və dini münaqişələr, terrorizm, tuğyan edən cinayətkarlıq və. s. aid etmək olar. Bu münaqişələr bir ölkə daxilində və ya ölkələr arasında baş verə bilər. Müasir dövrdə baş verən müharibələri misal qətimək olar.

3.1.Mülki müdafiə ilk dəfə hansə ölkədə yaranıb? Azərbaycan Respublikasında MM-ə ilə bağlı hansı əsasnamə, qanunlar və qərarlar qəbul olunub?

Mülki müdafiə ilk dəfə Fransanın Paris şəhərində 1931-ci ildə general Sant Pol tərəfindən, bir qurum kimi yaradılmışdı. Azərbaycanda 1992-ci il 31 iyulda Mülki müdafiə haqqında əsasnamə qəbul edilmişdi.3 noyabr 1993-cü il tarixindən Azərbaycan bu təşkilatın üzvidir. 19 aprel 2006-cı il tarixində FHN haqqında əsasnamə qəbul edilmiş, nazirliyin strukturunu və işçilərin say həddini təsdiq etmişdi. 29 dekabr 2006-cı ildə Azərbaycan Respublikasının FHN-nin fəaliyyətini təmin etmişdir.

3.2 Dövlət Mülki müdafiə sistemi hansı bölmələrdən (fəsilələrdən) ibarətdir? Onları xarakterizə edin.

Dövlət Mülki Müdafiə sistemi aşağıdakı bölmələrdən ibarətdir

1.Ərazi üzrə bölmə

A)Naxçıvan MR B) Şəhərlər C) Rayonlar D) Təsərrüfat obyektləri

2.İstehsalat sahəsi üzrə

A)Nazirliklər (idarələr şirkətlər) B)Təsərrüfat obyektləri

3.3Azərbaycan Respublikasının FHN-nin Mülki Müdafiə üzrə əsas vəzifələri hansılardır? Onları xarakterizə edin .

1. Əhalinin FH-da mühafizəyə və düzqün fəaliyyətə hazırlanmasını təşkil etmək və ona nəzarəti təşkil etmək.

2.Təhlükə barədə vaxtında xəbərdarlıq etmək və xəbərdarlıq sisteminin daimi hazır olmasını təşkil etmək,

3.FH-da əhalinin həyat fəaliyyətini təşkil etmək ,

4.FH-da xilas etmə işlərini təşkil etmək və onları idarə etmək, nəzərdə tutulan qüvvələrin hazırlanması .

3.4 Mülkü Müdafiənin təşkilində Dövlətin vəzifələri ?

Ətraf mühitdə və təhlükə potensialı obyektlərdə müşahidə və nəzarəti təşkil etmək, yarana biləcək vəziyyəti proqnozlaşdırmaq və qiymətləndirmək. FH-ın qarşısını almaq üçün profilaktik tədbirlər görmək. Əhaliyə yardım üçün lazımı maddi-texniki vəsait ehtiyatları yaratmaq, FH-lar barədə xəbər və məlumatları əhaliyə vaxtında çatdırılmasını təmin etmək. FH-ın aradan qaldırılması işini təşkil etmək və ona rəhbərlik etmək.

3.5 Mülki Müdafiə üzrə hüquqi şəxslərin vəzifələri ?

FH-ın nəticəsindən əhalinin və təsərrüfat obyektlərinin mühafizə edilməsi. Sülh və müharibə dövrlərində adamların həyatı, sağlamlığı üçün təhlükə yarandığı barədə əhalini vaxtında xəbərdar edilməsi. Qəza, xilasetmə və dicər təxirəsalınmaz işlərin təşkili və yernə yetirilməsi, müvafiq mühafizə və fəaliyyət üsullarının əhaliyə öyrədilməsinin təşkili. Mülkü müdafiənin mühəndi-texniki və dicər tədbirlərinin hazırlanmasında həyata keçirilməsində iştirak etmək.

4.1 Sülh dövründəki FH-lar nəyə deyilir ?

Hər cür təbii fəlakət və istehsalat qəzası nəticəsində yaranan vəziyyətə sülh dövründəki fəvqəladə hall deyilir. Sənaye qəzaları, təbii fəlakətlər, məişət hadisələri qəzaları bura aiddir. Ekoloji və təbii xarakterli FH-də sülh dövründə baş verirlər.

4.2 Respublikamızın ərazisində hansı FH-lərin baş vermə ehtimalı var?

Azərbaycan Respublikasının ərazisində mənşəyinə görə:

- 1) kortəbii FH-ar (yəni təbii xarakterli) ola bilər,
- 2) texnogen FH-lar (sənaye məişət qəzaları) mümkündür,
- 3) ekoloji FH-lar (dənizin çirklənməsi, meşə yüngünləri, ozon dəliklərinin yaranması və s.) mövcud ola bilər.

4.3 Fiziki-coğrafi şəraitə görə Azərbaycan Respublikasının ərazisi üçün ən səciyəvi olan təbii fəlakətlər hansılardır ?

Fiziki-coğrafi şəraitə görə Azərbaycan Respublikasının ərazisi üçün ən səciyəvi olan təbii fəlakətlərdir (zəlzələ rayonları : Şamaxı, Qobustan; sel çayları: Kiş, Dəmiraparan çay; sürüşmə əraziləri: İsmaili, Qusar rayonları və s.). Ucqunlar, marxallar, meşə yüngünləri və s..

4.4 Zəlzələ nədir?

Zəlzələ - yerin təkində suxurların yerdəyişməsi sayəsində , yer qabığının müəyyən sahələrinin titrəməsidir. Respublikamızın ərazisi zəlzələ təhlükəli (seysmik) zona sayılır. 1989-cu ildə hazırlanmış sonuncu xəritəyə görə, ərazimizin hər yerində 8 baladək. Rayonlar, Naxçıvan MR ərazisi isə, 9 baladək zəlzələ ehtimalı zona sayılır. Zəlzələ 12 ballıq şkala ilə ölçülür.

4.5 Respublikamızın ərazisində ehtimal olunan texnogen mənşəli fəvqəladə hallar hansılardır?

Respublikamızın ərazisində texnogen xarakterli FH-lar əsasən güclü istehsalat və nəqliyyat qəzalarıdır. Məişətdə təhlükəsizlik qaydalarını pozarkən (qaz balonları ilə, qışda sobalarla düzqün rəftar etmədikdə, keyfiyyətsiz texniki vasitələrin istifadə edilməsi,) sənayedə səriştəsizlik nəticəsində fəvqəladə hadisələr baş verə bilər.

5.1 Texnogen FH-ın yaranmasının əsas səbəbləri hansılardır?

1. Səbəb, texnikanın sürətlə inkişafı,
2. Sənaye istehsalında təhlükəsizlik texnikasının , xammalın və xazırlanan məhsulun keyfiyyətə kəskin sürətdə aşağı düşməsi ,
3. İstehsalatda təhlükəli, zərərli amilləri aşkar və nəzarət edən cihazların, belə amillərdən kollektiv və fərdi mühafizə vasitələrinin kifayət qədər hazırlanmaması və onların keyfiyyətsiz olması,
4. Təhlükəsizlik qaydalarına əməl etmədikdə və s .,

5.2 İri istehsalat qəzalarının yaranması səbəbləri hansılardır?

Mahiyyətə bu qəzaların səbəbləri iki qrupa bölünürlər:

- 1 qrup – müəssisələri, layihələşdirən bəzi mütəxəssislərin təhlükəsizlik texnikasının tələblərinə kifayət dərəcədə məsuliyyətlə yanaşmaması, eləcə də bir sıra səx rəhbərlərinin bu tələblərin yrinə yrtirilməsinə səhlənkər münasibəti,
- 2 qrup – səbəblər təbiətin bütün hadisələrinin tam sürətdə öyrənilməməsi.

5.3 Sənaye müəssisələrində partlayışların baş verməsinin səbəbləri hansılardır?

Sənaye müəssisələrində partlayışlar, adətən qurğuların dağılması və deformasiyaya uğraması, yanğınlar, enerji sisteminin sıradan çıxması, texnoloji boru kəmərlərindən və tutumlardan zərərli maddələrin kənara sızması ilə müşayiət olunur. Partlayışın törətdiyi istehsalat qəzalarının nəticələri, xaraktercə, müharibə vaxtı baş verən dağıntılara oxşayır.

5.4 Yanğınlar və onların nəticələrini xarakterizə edin.

Yanğınlar, sənaye müəssisələrində, neft mədənlərində, şəhərlərdə və digər yaşayış məntəqələrində daha tez-tez qəza halları yaradır. Yanğının intensivliyi istilik impulsunun gücü ilə, yəni vaxt ərzində istilik enerjisinin kəmiyyəti ilə xarakterizə edilir. Neft çıxarma obyektlərində, mədənlərdə yanğın təhlükəsizliyi daha yüksəkdir. Dənizdə baş verən yanğınlar daha dəhşətli olur.

5.5 Enerji sistemlərində, mühəndis və texnoloji şəbəkələrində qəzalar nə səbəbdən baş verə bilər?

Enerjinin sistemlərində zədələnmələr tufan, partlayış, yanğın, qurğunun dağılması nəticəsində, eləcə də sistemin özündəki qəzalar üzündən baş verə bilər. Nəqliyyat sahəsində qəzaların ən çox baş verən hadisələrdəndir. Hazırda mövcud olan hava, dəmir yolu, su, avtomobil, boru kəməri, habelə kosmik nəqliyyat növləri arasında avtomobil nəqliyyatı qəzaların sayına görə birinci yer tutur.

II kollokvium

“Mülkü müdafiə” fənni üzrə 6-10-cu dərslər üçün hazırlanmış 6.1 Nüvə silahının zədələyici amilləri hansılardır, onları xarakterizə edin?

a)zərbə dalğası (ölçü vahidi kq/sm^2) izafi təzyiq, izafi təzyiqin sürəti, izafi təzyiqin təsiri müddəti ilə xarakterizə edilir. İnsanlarda kontuziya, əzinti və çırıqlar yarana bilər. Obyektlərdə müxtəlif dərəcəli dağıntılar yaradır.

b)işiq şüalanması- (ölçü vahidi kc/m^2 və ya kal/sm^2) xarakterizə edən parametr- işiq impulsudur, onun təsirindən-insanlarda müxtəlif dərəcədə yanıqlar, ətraf ərazidə isə geniş yayılmış yanğınlar.

c)nüfus edici radiasiya - (ölçü vahidi Rentqen, radian, qrey), onun təsirindən insanlarda müxtəlif dərəcədə şüa xəstəliyi yaranır. Ətraf ərazidə isə şüalanma müşahidə olunur.

d)radioaktiv zəhərlənmə - (ölçü vahidi Rentqen/saat). İnsanlarda qemoqlobin azlığına (leykemiya), sümik xərçənqi, ağ ciyər xərçənqi və .s. xəstəliklərə səbəb olur. Ətraf ərazidə isə radioaktiv hissəciklərin təsirindən zəhərlənmə.

e)elektromaqnit impulsu. (ölçü vahidi volt). Elektrik cihazlarına təsir edir, qısa qapanmaya səbəb olur.

6.2Neçə radioaktiv zəhərlənmə ərazisi var, hansılardır?

-Zəif çirklənmə zonası -A, hüdudundan kənarda radiasiyanın səviyyəsi 1 saat sonra -8 R/saat olur;

-Güclü çirklənmə zonası-B, hüdudundan kənarda radiasiyanın səviyyəsi - 80 R/saat;

-Təhlükəli çirklənmə zonası - V, hüdudundan kənarda radiasiyanın səviyyəsi -240 R/saat,

-Çox təhlükəli çirklənmə zonası- Q, radiasiyanın səviyyəsi -800 R/saat olur.

6.3 Elektromaqnit impulsu nədir ?

Nüvə partlayışı anında elektromaqnit sahələri yaradır ki, nəticədə elektrik naqillərində gərginlik 10 000 dəfə artır. Bu elektromaqnit sahələri müxtəlif qəza və yanğınlara, telefonların və kompyuterlərin nasazlığına, elektrik cihazlarının iş prinsipini pozur, dəqiq cihazlarda gərginliyin azalmasına səbəb olaraq idarə edənlərə xəta törədir.

6.4 Kimyəvi zəhərli maddələrin növləri, onların insan orqanizminə təsiri?

Kimyəvi silahın tətbiqi nəticəsində zəhərli maddələrin təsirindən insanlarda müxtəlif zəhərlənmələr və qıcıqlanmalar yaranır, həmçinin insanların, heyvanların məhv olması ilə nəticələnir.

-Sinir iflici təsirli ZM - zarin, zoman, V-qazlar;

-Dəridə yaraçıxaran ZM - texniki iprit, azotlu iprit, lünzit ;

-Ümumzəhərləyici təsirli ZM - sianid turşusu, xlorian ;

-Boğucu təsirli ZM- fosgen, difosgen;

-Göz yaşardıcı qıcıqlandırıcı ZM - xlorasetofenon, Sİ-ES və BZ qazları, adamsit ;

6.5 Bioloji (bakterioloji) silah nədir , onun əsasını nə təşkil edir?

Bioloji silahın əsasını infeksiya xəstəlikləri yaradan mikroblar və onları daşıyan vasitələr təşkil edir. Bu silah - bakterial vasitələrə və onları tətbiq etmək üçün işlədilən döyüş sürsatlarına, cihaz və tərtibata deyilir. Bakterioloji silahın əsasını epidemioloji xəstəlik törədən mikroblar, viruslar, göbələklər və onlardan alınan zəhər- toksinlər təşkil edir. Bioloji silahın təsirindən aşağıdakılar yaranır:

-Virusların yayılmasından - epidemiya, epizootiya, epifitotiya.

-Mikrobların törətdiyi yoluxucu xəstəliklər və s.

7.1 Zərbə dalğasının təsirindən neçə zədələnmə ocağı yarana bilər?

Zədələnmə ocaqları:

-Tam dağıntı zonası izafi təzyiq $\Delta P_f = 0,5 \text{ kq/sm}^2$;

-Güclü dağıntı zonası $\Delta P_f = 0,3-0,4 \text{ kq/sm}^2$;

-Orta dağıntı zonası $\Delta P_f = 0,2-0,3 \text{ kq/sm}^2$;

-Zəif dağıntı zonası $\Delta P_f = 0,1-0,2 \text{ kq/sm}^2$;

7.2 Yanğın ərazilərini xarakterizə edin.

Yanğın əraziləri olur:

-Ayrı-ayrı yanğınlar ərazisi-bu yanğın bir binanı və ya bir neçə binanı əhatə edərsə,

-Qeniş yayılmış yanğınlar ərazisi - nüvə silahının təsirindən yaşayış ərazisinin və ya binaların 25% - ni yanğınlar əhatə edərsə,

-Başdan-başa yanğınlar ərazisi - ərazinin və ya binaların 90% - ni yanğınlar əhatə edərsə,

-Odlu qasırğa - qeniş yayılmış yanğın növüdür ki, 250 ha-dan çox ərazini əhatə edir, 50-60 km/saat sürətlə yanğın mərkəzinə istiqamətlənən qaynar alov axınlarını qasırğa küləyinə çevirir.

7.3 Işıq şüalanması insanlara necə təsir göstərə bilər? (insan bədənində yanıqların dərəcələrini xarakterizə edin).

-Işıq şüalanmasının gücündən asılı olaraq (ölçü vahidi kal/sm^2 və ya kc/m^2) insan bədənində müxtəlif dərəcədə yanıqlar əmələ gəlir :

-yüngül dərəcəli yanıqlar ,ışığı impulsunun gücü $\dot{I} = 2 - 4 \text{ kal/sm}^2$,insan bədəninin açıq yerlərində qızartılar və kiçik ölçüdə suluqlar əmələ gəlir;

-orta dərəcəli yanıqlar $\dot{I} = 4 - 10 \text{ kal/sm}^2$, dəridə suluqlar əmələ qəlir;

-ağır dərəcəli yanıqlar $\dot{I} = 10 - 15 \text{ kal/sm}^2$, dəri toxumalarını öldürür və yaralar salır;

-çox ağır yanıqlar $\dot{I} > 15 \text{ kal/sm}^2$, dəri külə dönür;

7.4 İnsan udulan dozanın miqdarından asılı olaraq hansı dərəcəli şüa xəstəliyinə tutula bilər ?

1 yüngül dərəcəli $D = 100 - 200 \text{ rad (1 - 2 Qr)}$,

2 orta dərəcəli $D = 200 - 400 \text{ rad (2 - 4 Qr)}$,

3 ağır dərəcəli $D = 400 - 600$ rad (4 – 6 Qr),

4 çox ağır dərəcəli $D > 600$ rad (6 Qr yuxarı).

7.5 Müxtəlif sıx materiallardan keçərkən radiasiya necə zəyifləyir? (yarımzəifləmə qatı)

-ağac materialları 30 sm;

-polad 2,7 sm qalınlıqda olduqda, 2 dəfə;

-beton 10 sm qalınlıqda olduqda, 2 dəfə;

-kərpic 13 sm;

-su 23 sm qalınlıqda olduqda, 2 dəfə.

-qurğuşun 2 sm.

8.1 Əhalinin FH –da mühafizəsinin əsas üsulları .

-Kütləvi mühafizə qurğularında yerləşdirməklə mühafizə etmək;

-Fərdi mühafizə vasitələrinin paylanması ilə mühafizə;

-Təhlükəli ərazidən əhalinin köçürülməsi ilə mühafizə;

-Tibbi mühafizə;

-Yanğından mühafizənin təşkili

8.2 Əhalinin FH-da mühafizəsinin əsas prinsipləri.

-AR-də yaşayan əhalinin , o cümlədən əcnəbi vətəndaşların və vətəndaşlığı olmayan lakin ölkəmizin ərazisində olanların mühafizəsi;

- FH baş verdikdə əsas vəzifə insanların həyatını və sağlamlığının qorunmasıdır;

-Respublika ərazisində baş vermə ehtimalı olan FH-rın proqnoz edilməsi;

-Qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi;

-FH-ın nəticələrinin aradan qaldırılmasına tələb edilən qüvvə və vasitələrin hesablanması və hazırlanması;

8.3 Fövqəladə hal baş verdikdə rəhbərlik ardıcılığı necə olmalıdır?

Respublikamızda-baş nazir, FHN - naziri,

Naxçıvan muxtar respublikasında- Ali Məclisinin sədri,

Şəhərlərdə və rayonlarda - icra hakimiyyətinin başçıları və bələdiyyə sədri, iqtisad obyektlərində və müəssisələrdə - obyekt rəhbəri və sahibkarlar.

8.4 Ərazi və obyekt MM-ə dəstələrini xarakterizə edin.

- yüksək hazırlıqlı ərazi MM-ə dəstələri,
- yüksək hazırlıqlı obyekt MM-ə dəstələri,
- yüksək hazırlıqlı MM xidmət dəstələri.

8.5 Fövqəladə hal haqqında əhalinin xəbərdar edilməsinin neçə yolu var?

FH-al baş verdikdə əhalinin xəbərdar edilməsi ən vacib mərhələdir. Onun bir neçə yolu var:

- Lokal xəbərdarlıq sistemi, 30 saniyə ərzində;
- Sirena, radio stansiya və telefonlar vasitəsi ilə, 30 dəqiqə;
- Mobil şəbəkələr vasitəsi ilə normativə əsasən;

9.1 Sığınacaq nədir, və necə təsnifat edilir?

Fövqəladə hallarda əhali arasında itkilərin qarşısının alınması və ya maksimum dərəcədə azaldılmasına yönəldilən, hər cür zədələyici vasitələrdən qoruyan mühəndis- texniki tədbirlər kompleksinə sığınacaq deyilir. Aşağıdakı sığınacaqlar olur:

- Həcminə görə -tutumu 150- 1000 nəfər ,
- Radiasiyadan qoruyan daldalanacaqlar - tutumu 50 - 500 nəfər ,
- Sadə daldalanacaqlar- tutumu 25 - 50 nəfər.

9.2 Nəfəs orqanlarının mühafizə vasitələri hansılardır, onları xarakterizə edin.

Bu vasitələr iş prinsipinə görə 3 növ olur?

1. Təcrid edici əleyhqzalar, onlara aiddir : KİP-7,KİP-8, İP-4, İP-5,
2. süzücü, onlara aiddir: QP-5, QP-5M, QP-7, QP-7V,
3. uşaqlar üçün əleyhqzalar:DP-6, DP-6M, RDF-7, KZD-4

4. respiratorlar: R-2, R-2D, R-3.

9.3 Dəri səthini mühafizə edən vasitələr hansılardır, onları xarakterizə edin.

-ümum qoşun mühafizə dəsti OZK,

-yüngül mühafizə kostyumu L-1,

-gündəlik əlaltı vasitələr (məişət paltarlarının ünsürləri).

9.4 Tibbi mühafizə vasitələri hansılardır, onları xarakterizə edin.

-tibb aptekçəsi Aİ -2, Aİ -3 ,

-İPP-8, İPP-51 kimya əleyhinə fərdi paket,

-fərdi sarğı paketi (yaralara,yanıqlara sarğı qoymaq,bəzi qanaxmaları dayandırmaq üçün).

9.5 Aİ-2 tibb aptekçəsində nə kimi dərman vasitələri var, onların təyinatı?

-Aİ-2 dərman aptekçəsində ağrı kəsici və qusmağa qarşı vasitələr olur.

-şoka qarşı ağrıkəsən 1 ml 2%-li promidol məhlulu,

-zəhərlənməyə qarşı tabel antidotu olaraq - taren həbləri,

- bakteriya əleyhinə 2 №-li dərman sulfadimetoksin.

10.1 Köçürülmə (təxliyyə) nədir, onun üsullarını xarakterizə edin.

Fövqəladə hadisələrdə insanların təhlükəli ərazidən, təhlükəsiz əraziyə mütəşəkkil şəkildə köçürülməsinə təxliyyə deyilir. Təxliyyə olur:

-Tam köçürülmə, yəni əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmayan bütün əhali təxliyyə olunur,

- Qismən köçürülmə, yəni əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan əhali və onların ailələri, əmək fəaliyyətini davam etdirmək üçün təxliyyə olunurlar.

10.2 Köçürülmə orqanlarını xarakterizə edin. Onların vəzifələri?

Köçürülmə orqanları aşağıdakı hissələrdən ibarətdir?

-köçürülmə komissiyaları,

-toplanış-köçürmə məntəqələri,

-qəbul etmə məntəqələri.

-Aralıq köçürülmə məntəqəsi

10.3 Neçə köçürülmə üsulu var, bunlar hansılardır və necə həyata keçirilirlər?

Mülki Müdafiədə üç əsas köçürülmə üsulu var:

-piyada köçürülmə,

-nəqliyyat vasitəsi ilə,

-qarışıq üsul, yəni piyada və nəqliyyat vasitələri ilə.

10.4 Təhlükəsiz ərazi nədir ?

Təhlükəsiz ərazi - düşmən basqını gözlənilən şəhərlərin və mühüm obyektlərin ətrafında ehtimal olunan dağıntı zonalardan, və digər təhlükəli rayonlardan kənarda, əhalinin qəbul edilməsi, yerləşdirilməsi, yaşaması üçün yararlı olan ərazidir.

10.5 Köçürülən əhali evdən çıxarkən hansı təhlükəsizlik tədbirləri görməlidir və özü ilə nə götürməlidir?

Evdən çıxarkən su, qaz, elektrik söndürülməlidir. Qiymətli əşyalar, pul, sənədlər götürülməlidir. Hər bir vətəndaşın üzərində şəxsiyyət vəsiqəsi, hərbi билет (əgər varsa), mövsümə uyğun qeyim və hermetik bağlı qablarda qida və içməli su götürməlidir.

III kollokvium

11.1 Mülki müdafiədə kəşfiyyat və onun növləri.

Kəşfiyyat - mülki müdafiə qüvvələrinin fəaliyyətini təmin etmək üçün görülən əsas tədbirlərdən biridir. Hansı qüvvə və vasitələrlə aparılmasından asılı olaraq- yerüstü kəşfiyyat, havadan kəşfiyyat və dənizdən (çaydan) kəşfiyyat növləri müəyyən edilmişdir. Yerüstü kəşfiyyat - ən dəqiq, daha dolğun sayılır və bütün MM qərar-gahları tərəfindən təşkil edilir. Yaranmış şəraitdən asılı olaraq kəşfiyyatın aşağıdakı növləri də vardır:

-radiasiya- kimya kəşfiyyatı,

-bakterioloji (bioloji) kəşfiyyat,

-mühəndis (yanğın) kəşfiyyatı.

11.2 MM-də müəyyən yaranmış şəraitin təyin edilməsi yolları.

-radiasiya şəraitinin araşdırılması-əgər ətrafda 0,5R/saat -dan çox radiasiya olarsa,

- kimyəvi şərait -əgər xarici əlamətlər, qoxu hiss olarsa bu zaman zəhərli maddələri Hərbi kimyəvi kəşfiyyat cihazı ilə təyin edirlər,
- bakterioloji şəraitin təyin edilməsi,
- heyvan, quş kütləvi tələf olarsa və ya bəlli olmayan həşəratlar peyda olarsa.

11.3 Mühəndis kəşfiyyatı nədir və onların vəzifələri?

Dağıntıların dərəcəsinə təyin edən kəşfiyyat növüdür.

- FH baş verdikdə binaların vəziyyətinin təyin edilməsi,
- yolların,keçidlərin və körpülərin vəziyyətinin təyin edilməsi,
- mühafizə qurğularının vəziyyətinin təyin edilməsi. Toplanan məlumatları ərazinin planında qeyd etmək.

11.4 FH -da yanğın kəşfiyyatının vəzifələri .

- yanğının həcmi və sahəsini təyin etmək,
- ayrı-ayrı yanğınların ərazisini təyin etmək,
- közərmə ərazisini təyin etmək və bütün əldə edilən məlumatları ərazinin planında qeyd etmək.

11.5 FH-da insanların dağıntılar altında qalmasının təyin edilməsinin yolları.

- kinoloqlar, yəni xüsusi öyrədilmiş itlərin köməyi ilə,
- akkustika üsulu ilə, səs və hərəkətin hiss olunması, yəni ən zəyif səsi qədər edən xüsusi cihazlar vasitəsilə,
- temperatur dəyişilməsini hiss edən cihazlar vasitəsilə.

12.1 İş dayanıqlığının artırılması üzrə komissiyanın tərkibinə kimlər daxil olmalıdır?

- sexlər üzrə komissiyanın sədri-sex rəyisi;
- istehsal birliyi üzrə komissiyanın sədri - bu sahə üzrə baş mühəndisin müavini;
- obyekt üzrə komissiyanın sədri -baş mühəndis olmalıdır.

12.2 İş dayanıqlığının artırılması üzrə komissiyanın vəzifələri nədən ibarətdir?

- avadanlıqların vəziyyətinin araşdırılması;
- texnologiyanın araşdırılması və yarana bilən şəraitə uyğunlaşdırılması;
- fəhlə və qulluqçuların, texnoloji və FH yaranma ehtimalı olan şəraitdə işə hazırlığı səviyyəsinin araşdırılması.

12.3 FH-da (kimyəvi və bakterioloji şəraitdə) obyektlərin iş sabitliyini yüksəltmə yolları hansılardır?

Kimyəvi və bakterioloji şərait öncə insanlara mənfi təsir edir. Beləki, onların iş qabiliyyətini aşağı salır, bu əsasdan aşağıdakı amillər nəzərə alınmalıdır:

- FH fəhlə və qulluqçuların mühafizəsinin təmin edilməsi, obyektin ən vacib elementlərinin sabitliyinin artırılması və texnoloji prosesin təkmilləşdirilməsi, ekstremal şəraitdə obyektin idarəetmə sisteminin etibarlılığının yüksəldilməsi və müəssə fəhlə və qulluqçularını MM -ə mühafizə qurğuları ilə təmin edilməsi.

12.4” Obyektin dayanıqlığı” anlayışı nəyi bildirir ?

-obyektin özünün bir mühəndis -texniki kompleks kimi: buraya binalar, qurğular, kommunal -enerji xətləri, texnoloji kommunikasiya və avadanlıqların nüvə partlayışının zədələyici - qırma amillərinə, ikinci təsir və ehtimal edilən təbii fəlakət amillərinə qarşı davamlılığını, yəni obyektin əsas elementlərinin fiziki dayanıqlığıdır.

12.5” Obyektin iş dayanıqlığı” anlayışı nəyi bildirir?

-fövqəladə vəziyyət zamanı obyektin işinin necə getməsi (hətta sənayenin xarici əlaqələrinədə nəzərə almaqla), onun fasiləsiz işini və nəzərdə tutulan məhsuldarlığın saxlama keyfiyyətini bildirir. Obyektin dayanıqlı işinin qiymətləndirilməsi üçün ilk məlumatlar aşağıdakılardır:

- bina və qurğuların konstruktiv xüsusiyyətləri və tikililərin sıxlığının xarakteri;
- texnoloji avadanlıq və texnoloji kommunikasiyaların xarakteristikası;
- obyektə ikinci təsir etmə amillərinin baş vermə mənbələri;
- obyekt yerləşən rayonun xarakterik xüsusiyyətləri.

13.1 FH nəticələrinin aradan qaldırılması mərhələləri hansılardır?

- əhalinin dərhal mühafizəsi - bu məqsədlə: təhlükə barədə xəbərdarlıq, mühafizə vasitələrindən istifadə edilməsi, mühafizə rejimlərinə ciddi riayət edilməsi, və təhlükəli zonadan köçürülmə,
- FH - ın nəticələrinin genişlənməsinin qarşısını almaq, təsirini azaltmaq, qəza və ya təbii fəlakət nəticələrinin aradan qaldırılmasında obyektin bərpası qısamüddətli və ya müvəqqəti xarakterli ola bilər;
- qəzanın məhdudlaşdırılması, həmçinin onların nəticələrinin aradan qaldırılması.

13.2 FH zamanı yaranan dağıntılardan insanların xilasetmə və digər təxirəsalınmaz işlərin aparılması necə baş verməlidir?

Xilasetmə və digər təxirəsalınmaz işlər vahid bir proses təşkil etməlidir. Bu məqsədlə, xilasedici dəstələrin fəlakət rayonlarına və qəzalar ocaqlarına aparılmasını təmin etmək üçün, avtomobil və dəmir yollarının eləcə də oradakı körpü və digər yol qurğularının qısa müddətli bərpası;

- uçqunlarda və güclü təsirli zəhərli maddələrlə zəhərlənmiş sahələrdə maşınlar üçün yol və keçidlərin düzəldilməsi;
- dağıntı olan binalardan insanları xilas edərkən müvəqqəti pilləkənlərdən, traplardan istifadə edilə bilər.

13.3FH-da əhaliyə tibbi yardım necə və hansı şəraitdə icra edilir?

Zədələnənlərin real vəziyyətindən asılı olaraq tibbi yardım göstərilir. Əvvəlcə zərərçəkənlərin yerləri müəyyən edilir. Sanitar məntəqələri zərər çəkmişlərə ilk yardım göstərir və onları nəqliyyat vasitəsilə yaxud sanitar maşınlarında stasionar tibbi yardım məntəqələrinə köçürürlər. Bu tədbir ən qısa marşrutlarla yerinə yetirilməlidir.

13.4 Fövqəladə hadisələrin nəticələrinin aradan qaldırılması əsasları.

–İstehsalat qəzaları və təbii fəlakət nəticələrinin aradan qaldırılması - zədələnmə (zəhərlənmə) ocaqlarında, fəlakətli subasma zonalarında və təbii fəlakət rayonlarında zərər çəkmiş əhaliyə hər cür yardım göstərmək, dağıntıların və itkilərin artmasının qarşısını almaq, eləcədə şəhərlərin, yaşayış məntəqələrinin və təsərrüfat obyektlərinin həyat fəaliyyətini bərpa etmək məqsədilə qısa müddətdə icra olunan tədbirlərdən ibarətdir;

-xilasətmə işlər fasiləsiz aparılmalıdır;

- yanğınların söndürülməsi və qəza-bərpaedici işlər aparılmalıdır.

13.5 Zədələnmə ocaqlarında aparılan xilasətmə və digər təxirə salınmaz işlərin icrasının xüsusiyyətləri.

Xilasətmə və digər təxirəsalınmaz işlərin təşkili, prinsipləri və ümumi qaydaları bütün zədələnmə ocaqlarında eyni tiplidir. İşlərin məzmunu, xüsusiyyətləri və ardıcılığı isə zədələnmə ocaqlarını yaradan amillərin növündən və şəraitdən asılıdır;

-yol hərəkətinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün, dağılmış binaların konstruksiyalarını bərpa etmək;

- körpü ,keçid yollarını bərpa etmək;

-enerji mənbələrini bərpa etmək;

-rabitə xətlərinin bərpası və qəzaların aradan qaldırılmasından ibarətdir.

14.1 Ərzaq və içməli suyun zəhərlənmədən suyun mühafizəsi və zərərsizləşdirilməsi.

Bilavasitə damcı və maye halındakı ZM –ilə zihərlənmiş ərzaq və yem məhsulları deqazasiya olunmur, onlar məhv edilir. Ərzaq və içməli suyun radioaktiv zəhərlənmədən və bakterioloji vasitələrdən mühafizə etmək üçün, onları ətraf mühitdən təcrid etmək lazımdır.Bunun üçün aşağıdakı tədbirlər aparılır:

- sərt hermetik qablaşdırmadan istifadə edərək;

- hermetik elastik qablaşdırmadan istifadə ;

-Ərzağın müxtəlif növ qablaşma materiallarında bükülməsi zəhərlənmə səviyyəsini azaldır. Çox qatlı bükülmə - tam quruya bilər.

Suyun ZM-lə zəhərlənməsinin dərəcəsi və xarakteri ZM-in xassələrindən, zəhərlənmə üsulundan, su mənbəyinin ölçüsündən və suyun axını sürətindən asılıdır. Suyun iprit, zoman və V-qaz ilə zihərlənməsi xüsusən təhlükəlidir. Suyun deqazasiyasını əsasən iki üsullə aparırlar:

1.kimyəvi üsulla,

2.fiziki-kimyəvi (sorbsiya) üsulu ilə.

14.2 Ərazinin, texnikanın və tikililərin kimyəvi zəhərli maddələrdən təmizlənməsi (zərərsizləşdirilməsi) üsullarını xarakterizə edin.

Kimyəvi zərərsizləşdirmə üsulu - deqazasiya adlanır. Deqazasiya zəhərləyici və güclü təsirli zəhərli maddələrin neytrallaşdırılması və yaxud səthlərdən kənar edilməsinə deyilir. Deqazasiya üç üsulla aparılır:

- kimyəvi üsul- ZM-lər deqazasiya edici maddələrlə reaksiyaya girib neytrallaşdırılır;

- fiziki-kimyəvi üsul - ZM-lər buxarlandırılaraq və yaxud həll edilib səthlərdən kənar edilir;
- mexaniki üsul - torpağın və bəzi maddələrin üst qatını qazıb (kəşib) atılır .

14.3 Radioaktiv maddələrin zərərsizləşdirmə üsullarını xarakterizə edin.

Radioaktiv maddələrin zərərsizləşdirilməsi üsulu dezaktivasiyadır. Dezaktivasiya - zəhərlənmiş səthlərdən radioaktiv maddələrin təhlükəsiz dərəcəyədək təmizlənməsinə deyilir. Dezaktivasiya iki üsul vasitəsi ilə aparılır:

- 1.Fiziki üsul - RM-ri səthlərdən yumaq, silmək, süpürmək və s., yerüstü qatı götürmək, suyu süzməklə icra edilir;
- 2.Fiziki - kimyəvi üsul, zəhərli səthlərin yuyucu tozlar, turşu və qələvilər əlavə edilmiş su vasitəsi ilə aparılır.

14.4 Bakterioloji vasitələrin zərərsizləşdirilmə üsullarını xarakterizə edin?

Bakterioloji vasitələrin təmizlənməsi üsulu - dezinfeksiyadır. Dezinfeksiya - xəstəlik törədici mikrobların və onların toksinlərinin məhv edilməsinə deyilir. Dezinfeksiya iki üsulla aparılır:

- 1. Fiziki - bioloji vasitələri qaynatma, buxarlandırma, odda qızdırıb günəşə vermə və s. üsullarla aparılır,
- 2. Kimyəvi - bioloji vasitələr xüsusi məhlullarda məhv edilirlər (xloramin, etanol və s.maddələrlə).

14.5 Ərzaqların zərərsizləşdirilməsinin təşkili.

Damcı və maye halında zəhərli maddələrlə zəhərlənmiş ərzaq, yem və sənaye malları birbaşa zərərsizləşdirilmir - onlar məhv edilir və yaxud tullanır. Digər zəhərlənmiş məhsullar: heyvan yağları, zəhərlənmiş yağ qatını 7-8 mm qalınlığında kəsilməsi ilə icra edilir;

- meyvə-tərəvəz çoxlu miqdarda su ilə yuyulur, havaya verilir;
- axar su zərərsizləşdirilmir - nəzarətlə birbaşa texniki məqsədlə işlənir;
- ev şəraitində ərzaq məhsulları hermetik qablaşdırmada qorunub saxlanılır.

15.1 Əhalinin FH-ra hazırlanması haqqında hüquqi dövlət sənədləri.

Mülki mühafizəyə - əhalinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində vahid dövlət siyasətini həyata keçirməklə nail olunur. Bu məqsədlə FH-ri vaxtında proqnozlaşdırmaqla aşkar etmək və qarşısını almaq, onların zədələyici, psixoloji təsirini neytrallaşdırmaq və zəiflətmək, iqtisad obyektlərinin sabit işləməsinə təmin etmək, fəlakət rayonlarında xəsarət almış adamları təhlükəsiz yerlərə köçürmək və s.,kimi tədbirlər görülməlidir.

Azərbaycan respublikasında əhalinin FH-ra hazırlığı haqqında 193 sayılı qərar Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmişdir.

15.2 Ali və orta təhsil müəssisələrində MM-yə hazırlığın təşkili necə baş verir?

Müasir dövrdə ölkənin bütün əhalisini sülh və müharibə dövrlərində yarana biləcək FH-ra mühafizəyə və fəaliyyətə hazırlamaq üçün respublikada fasiləsiz tədris

sistemi yaradılmışdır. Bunun üçün MM-nin tədris bazasını genişləndirmək və ona diqqəti daha da artırmaqla bu sistemin səliqə fəaliyyətini təmin etməlidirlər.

- orta məktəblərdə 1-11 siniflərdə şagirdlərə MM-yə haqqında biliklər verilir,
- ali məktəblərdə 45 saatlıq proqram əsasında MM-yə fənni tədris olunur. Dərslər və təlimlər mühazirə, seminar və məşğələ formasında aparılır.

15.3 MM-yənin təlimi prosesində müntəzəmlik və ardıcılıq prinsipləri nəyi ifadə edir?

MM-ənin təliminin prinsipləri - təlimin müntəzəmliyi və ardıcılığıdır. Təlimin müntəzəmliyi və ardıcılığı təlim olunanlara, təlimin ardıcıl, qəti məntiqlə sadədən mürəkkəbə keçilməklə izah edilməsini, təlimə müntəzəm rəhbərlik edilməsini, müəyyən sistem üzrə bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsinə tələb edir. Tədris edərkən və tədris prosesini qurarkən təlim olunanların hazırlıq dərəcəsinə nəzərə almaq lazımdır. Bilik, bacarıq və vərdiş təlimin gedişində əldə edilir.

15.4 MM-in təlimində şüurluluq və əyanilik prinsipləri necə ifadə edilir ?

Şüurluluq və fəallıq prinsipi təlim olunanlardan öyrənilən materiallara şüurlu yanaşmalarını, onların dərslərində fəal iştirakını, biliklərə və vərdişlərə möhkəm yiyələnmələrini tələb edir. MM-yə dərslərinin müvəffəqiyyətlə keçirilməsi düzgün seçilmiş təlim prinsipindən asılıdır, yəni - əyanilikdən. Bu prinsip dərslər materialının daha yaxşı yadda qalmasına, əyani vasitələrin nümayişi təlimi daha maraqlı və mənalı olmasına kömək edir. Tələbə şüurlu olaraq əyani vasitələrdən səmərəli istifadə edərək, zəngin bilik almaq üçün onlara istinad edir.

15.5 MM-yənin təlimi zamanı hansı üsullardan istifadə edilir?

MM-ənin təlimi aşağıdakı üsullarla aparılır:

- mühazirə, müəyyən elmi nəzəri və ümumi praktiki məsələlərin düzgün, müntəzəm, ardıcıl və aydın şərhindən ibarətdir;
- nəqlətmə, öyrənilən məsələlərin əsas hissələrini, onların mahiyyətini, öyrənilən qaydaları, üsulları və hissələri izah etmək üsulları ilə icra edilir;
- nümayiş- izah olunan mövzunu əyani izah etmək deməkdir.
- müstəqil iş- materialın öyrənilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir, təlim edilənlər sərbəst düşünməyə ,nəticələr çıxarmağa və ümumiləşdirməyə nail olurlar.

